

УДК 82-91: 398.5

Куртумеров Эмир-Усеин Эмир-Усеинович, старший преподаватель кафедры крымскотатарской филологии, ФГАОУ ВО «Крымский федеральный университет имени В.И. Вернадского», Таврическая академия, факультет крымскотатарской и восточной филологии

E-mail: enverkurtumer@mail.ru

НАРОДНЫЕ ВЕРСИИ ЭПОСА «КЁРОГЛУ»

Аннотация. В статье освещаются народные версии эпоса «Кёроглу», исторические корни образа Кёроглу. Данный образ изучается в сопоставительном аспекте с туркменскими, узбекскими, азербайджанскими и крымскотатарскими версиями. Анализируются сходства и отличительные черты данного образа. В процессе анализа особое внимание уделяется крымскотатарской версии.

Ключевые слова: эпос, дестан, версия, события, образ, Кёроглу.

SDC 82-91: 398.5

Kurtumerov Emir-Usein Emir-Useinovich, senior lecturer of the Crimean Tatar Philology, Department of the Faculty of Crimean Tatar and Oriental Philology Tavrian Academy FGAOU IN "Crimean Federal University named after V.I. Vernadsky "

E-mail: enverkurtumer@mail.ru

PEOPLE VERSIONS OF EPOS "KEROGLU"

Annotation. The article highlights people's version of the epos "Koroglu", the historical roots of Koroghlu. This image is studied in the comparative aspect with the Turkmen, Uzbek, Azeri, and Crimean Tatar versions. Analyzes the similarities and the distinctive features of the image. During the analysis special attention is paid to the Crimean Tatar version.

Key words: epos, destan, version, event, image, Keroglu.

«КЁРОГЪЛУ» ДЕСТАНЫНЫНЪ МИЛЛИЙ ВЕРСИЯЛАРЫ

«Кёрогълу» дестаны Меркезий Асияда ве Шималий-Гъарбий Асияда кениш даркъалгъан фольклор-эпик дестандыр. Дестаннынъ къырымтатар версиясынен багълы ильк теткъикъатлар филология илимлери намзети Нариман Сеитягъев ве фольклоршынас Ильгъар Къасумов тарафындан алып барылды. Теэссюф ки, шимдиге къадар башкъа араштырмалар япылмады.

Ишимизнинъ макъсады «Кёрогълу» дестанынынъ къырымтатар версиясыны башкъа миллий версияларнен тенъештирген алда талиль этмек, бу дестаннынъ къырымтатар халкъынынъ аятында туткъан ерини айдынлатмакътан ибареттир.

XVI асырнынъ сонъу XVII асырнынъ башларында Османлы султанлары ве Иран шахлары арасында алып барылгъан девамлы дженклер нетиджесинде шеэрлер, къасабалар виранеге чевириле, инсанларнынъ икътисадий вазияти агъырлаша. Эски тиджарет мерекезлери озълерининъ эвельки эмиетини гъайып эте. Бу ал авам халкънынъ исыян котермесине себеп ола. Халкъ исыянлары Азарбейджанны, Анадолунынъ шаркъий районларыны, Якъын Шаркъны къаврап ала

О девирде яшагъан йылнамеджи Аракел Тавризский исыанджыларнынъ 23 ёлбашчысындан Кёрогълу ве Гизирогълу кибилерни къайд этип кече. Аракел Тавризскийнинъ 1662 сенеси тамамлагъан йылнамесиндеки тарихый вакъиалар, халкъ исыянлары ве оларнынъ реберлеринден бири Кёрогълу олгъаны акъкъындаки малюматлар, Кёрогълунынъ тарихий шахыс олгъаныны бильдире. Демек, «Кёрогълу» эпосы XVI асырнынъ сонъу – XVII асырнынъ башында олып кечкен реалъ вакъиалар эсасында яратылгъан деп айтмамыз мумкюн [4, 28].

«Кёрогълу» дестаны тюрк халкълары арасында энъ кениш даркъалгъан дестанлардан биридир. Онынъ миллий версияларыны шартлы оларакъ ашагъыдаки группаларгъа больмек мумкюн:

1.Гъарбий (эрмени, гурджи, курд, аджар, гагауз, азербейджан, тюрк ве къырымтатар версиялары («Кёрогълу»).

2.Шаркъий (тюркмен («Гёрогълу», узбек ве къазакъ «Гуругълу»)

3.Таджик версиясы («Гурогълу», «Гургули») [3, 18].

Дестаннынъ миллий версиялары бир-биринден фаркъ этсе де, эр бир халкъ дестанында шу миллетнинъ миллий анъанелери, урф-адетлери, арзу-истеклери, ичтимаий-сиясий бакъышлары озъ ифадесини тапгъандыр. Бу ерде шуны да къайд этемели ки, шаркъ версияларында (узбек ве таджик) къараманнынъ ады Гур огълу, яни «къабир», «мезар» огълу оларакъ кече. Шаркъ версиясында къараманнынъ бойле адландырылмасынынъ себеби шойле вакъианен багълы. Рустемнинъ къыз къардашы Биби Хилал вефат эткенде юклю эди. Бала къабирде догъа. Бу себептен онъа Гур огълу (фарс. «гур» – мезар, къабир) адыны берелер [5, 46].

Гъарп версияларында Кёр огълунынъ бабасы падишанынъ везири эди (къырымтатар версиясында). Залим падиша ачувлангъанындан озъ везирининъ козьлерине миль чекмеге эмир эте. Бойлеликнен, Алей козьлеринден айырыла ве бу себептен онынъ огълуна Кёр огълу дейлер [1, 74].

Фольклоршынас алим Малик Мурадовнынъ «Гёр огълу» дестанларынынъ миллий версияларына багъышлангъан докторлыкъ ишинде язгъанына коре, бу дестан Грузия фольклорында да мевджут олып, 1911 сенеси академик Н.Я. Маар тарафындан онынъ 11 йыры язып алынгъаны акъкъында малюмат бериле. XIX асырнынъ 40 йылларында А. Ходзько Дженюбий Азарбейджан кедайларындан Кёр огълу акъкъындаки йырларны язып ала ве 1842 сенеси оны инглиз тилинде нешир эттире. 1856 сенеси С. Пени бу йырларны рус тилине терджиме эте. Азарбейджан тилинде «Кёр огълу» дестаны ильк кере 1913 сенеси Риза Закий тарафындан нешир этиле. 1949 сенеси Азербейджан Илимлер Академиясынынъ Эдебият ве тиль институты эпоснынъ ильмий неширини тамамлай [6, 64].

Азербайджанда нешир олунгъан «Эдебият» газетасынынъ 1935 сенеси 18 март, № 9 (29) сайысында «Фольклор топланыла» серлевалы макъаледе шойле дениле: «АЗОЗФАН-нынъ фольклор секциясы, мешур халкъ къараманы Кёр огълунынъ мухтелиф вариантларыны топламакъта. Азербайджандан гъайры

Тюркие, Гурджистан, Озбекистан, Татаристан ве Къырым вариантлары язылып алынгъандыр.

Къырымда 20 йыл Кёр огълу узеринде чалышкъан Чибанов аркъадаш Бакугъа давет олунгъан ве ондан Къырым варианты язып алынгъандыр».

«Кёр огълу» эпосынынъ къырымтатар версиясы Иван Чобаногълу Чибановдан (Чобанов) кечкен асырнынъ 30-джы сенелери къырымтатар шаири Якъуб Зекий тарафындан язып алына. Амма эльязма не Азербейджанда, не Къырымда нешир олунмай. 2003 сенеси Азербейджан Миллий Илимлер Академиясында «Деде Къоркъут» адына Фольклор Институтында чалышкъан Илгъар Къасумов бу дестанны оригиналинден кочирип ала. 2009 сенеси «Кёр огълу» дестаны Къырымда Илгъар Къасумов тарафындан азырланып, айыры китап шеклинде нешир этиле [2, 6].

Кёр огълу къырымтатар халкънынъ да севимли къараманына чевирильди. О акъкъында халкъ йыры пейда олды. Йырнынъ сонъки бейитлеринде шойле дениле:

Ай, Ай!

Дёгюше, дёгюше, аман, душтим энише,

Чокъмарларым батырдым алтын, кумюше.

Менден селям олсун залим Мемише,

Такъсын силялары, чыкъсын дёгюше. Эй, вах! Эй! [8, 21]

Дестанда Кёр огълу Темирхангъа къаршы куреше, амма йырда Мемишхангъа къаршы курешкени белли. Бу ал къырымтатар тилинде дестаннынъ даа бир варианты олмасы мумкюн деген фикирнинъ догъмасына себеп ола. Бойле фикирнинъ не дереджеде догъру олып я да олмагъаныны илериде япыладжакъ араштырмалар косътереджек.

Къулланылгъан эдебият джедвели

1.Бекиров Дж. Б. Къырымтатар халкъ агъыз яратыджылыгъы. – Ташкент, 1991. – С. 247.

2. Кёрогълу. Крымскотатарский героический эпос. – Симферополь, 2009. – С. 185.
3. Гёр-оглы. Туркменский героический эпос. – М., 1983. – С. 132.
4. Жирмунский В. М. Тюркский героический эпос. –Л., 1974. – С. 643.
5. Жирмунский В. М. Узбекский народный героический эпос. –Москва, 1947. – С. 158.
6. Карыев Б. А. Эпические сказания о Кер-углы у тюркоязычных народов. –Москва, 1968. – С. 254.
7. Шерфединов Я.Ш. Звучи, Хъайтарма. – Ташкент, 1990. – С. 229.